

АНАЛІЗ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Юрченко І. В., провідний фахівець
Інституту свинарства і АПВ НААН*

Проаналізовано стан досягнення сталого землекористування в сільському господарстві Полтавської області та визначено його основні проблеми. Встановлено, що співвідношення земель сільськогосподарського призначення не відповідають встановленим нормативам співвідношення земель. Сільськогосподарські угіддя Полтавської області мають високий рівень розораності. Визначено, що загальна структура посівних площ Полтавської області не відповідає оптимальним співвідношенням. Проаналізовано ступінь використання органічних та мінеральних добрив. Досліджено рівень фінансування заходів із захисту та реабілітації ґрунту. Встановлено, що менше 3% сільськогосподарських угідь Полтавської області є органічно сертифікованими.

Ключові слова: *сільськогосподарські угіддя, земельний фонд, співвідношення земель, стале землекористування, посівні площі.*

Постановка проблеми. За час проведення земельної реформи, в Україні було здійснено роздержавлення і приватизацію земель, громадяни отримали у приватну власність земельні частки, сформувались сільськогосподарські підприємства нових організаційно-правових форм ринкового типу [1; 2, с. 124]. Але основна мета земельної реформи – трансформація земельних відносин до ринкових умов, на основі забезпечення сталого землекористування, залишається не досягнутою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого землекористування в сільському господарстві, досліджувались в працях В. Г. Андрійчука, Д. С. Добряка, П. Т. Саблука, А. М. Третяка, М. М. Федорова, О. В. Ходаківської та інших. Проте, враховуючи напрацювання вчених, стале землекористування не досягнуто, виходячи з чого, дане питання потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних проблем сталого землекористування в сільському господарстві Полтавської області, виявлення основних проблем та врахування їх при побудові стратегії раціонального та ефективного землекористування в аграрній сфері, що сприятиме підвищенню ефективності використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація земельних відносин в аграрній сфері до ринкових умов не може відбуватись без забезпечення та розвитку сталого землекористування. В свою чергу, стале землекористування – це таке використання земель, при якому зберігаються оптимальні параметри екологічних та соціально-економічних функцій земельної ділянки [3]. Забезпечення розвитку сталого землекористування передбачає: зменшення розораності; науково обґрунтоване співвідношення сільськогосподарських угідь, посівів; дотримання сівозмін; збільшення внесення мінеральних добрив; екологізація (збільшення частки органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь) [4, с. 4].

За даними Державного агентства земельних ресурсів за 2013 рік, площа Полтавській області складає 2875 тис. га, з яких земель сільськогосподарського призначення – 2244,4 тис. га або 78,1%, з них сільськогосподарських угідь – 2166,5 тис. га, у тому числі ріллі – 1772,4 тис. га, сіножатей – 161,5 тис. га, пасовищ – 208,8 тис. га, багаторічних насаджень – 29 тис. га (табл. 1).

Протягом 2000-2013 років, площа сільськогосподарських угідь в Полтавській області скоротилась на 20 тис. га. Дане скорочення відбулось за рахунок збільшення площ лісів – на 14 тис. га, та забудованих земель – на 6,9 тис. га.

Таблиця 1

Структура земельного фонду Полтавської області

Категорія земель	2000 р.	2013 р.	2000 р.	2013 р.	2013 р. до 2000 р. (+;-)	
	тис. га		%		тис. га	%
Сільськогосподарські угіддя	2186,5	2166,5	76,1	75,4	-20	-0,7
в т. ч. : рілля	1763,9	1772,4	61,4	61,6	8,5	0,2
сіножаті	159,8	161,4	5,6	5,6	1,6	0
пасовища	190,9	208,8	6,6	7,3	17,9	0,7
багаторічні насадження	30,1	29	1	1	-1,1	0
Ліси	271	285	9,4	9,9	14	0,5
Забудовані землі	112,2	119,1	3,9	4,1	6,9	0,2
Відкриті заболочені землі	85,8	85,4	3	3	-0,4	0
Відкриті землі без рослинного покриву	12,9	12,7	0,4	0,4	-0,2	0
Води	148,7	148,4	5,2	5,2	-0,3	0
Інші землі	57,9	13,2	2	0,5	-44,7	-1,5
Всього земель в межах області	2875,1	2875	100	100	х	х

Джерело: розраховано автором за даними Головного Управління Держгеокадастру у Полтавській області (форма № 6 зем) [5]

Разом з тим, площа ріллі зросла на 8,5 тис. га, а пасовищ на 17,9 тис. га. Розораність сільськогосподарських угідь станом на 01.01.2014 року в Полтавській області складає 82%. Такий високий рівень розораності сільськогосподарських угідь в області, відмічається протягом усього досліджуваного періоду 2000-2013 років.

Співвідношення земель, за яким прийнято оцінювати екологічний стан агроландшафту, в Полтавській області виглядає як 1:0,2:0,1 (рілля : сіножаті і пасовища : ліси), при науково обґрунтованих 1:1,6:3,6, що свідчить про невідповідність та розбалансування агроландшафту. Такий підхід до визначення екологічного стану агроландшафту, як єдиний стандарт для всіх областей України буде не зовсім вірний, адже кожна область відрізняється природно-кліматичними та ландшафтними умовами. Тому, для більш точного визначення екологічного стану агроландшафту Полтавської області застосуємо диференційоване визначення за окремими лісостеповими зонами. Для Полтавської області, що знаходиться у лівобережній степовій зоні, питома вага ріллі в межах агроландшафтів складає 81,81% при максимальній нормі – 80,97%, сіножатей – 7,45% що в межах норм, пасовищ – 9,64% при максимальній нормі 9,27%, багаторічних насаджень – 1,34% при мінімальній нормі 1,73% (табл. 2).

Таблиця 2

**Нормативи оптимального співвідношення земель
сільськогосподарського призначення в структурі земельного фонду
Полтавської області**

Лісостепова зона	Питома вага земель в межах агроландшафтів, %							
	рілля, %		сіножаті, %		пасовища, %		багаторічні наса- дження, %	
	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.
Норми								
Лівобережна	73,23	80,94	8,71	9,62	8,38	9,27	1,73	1,91
Стан на 01.01.2014 р., %								
Лівобережна	81,81		7,45		9,64		1,34	

Джерело: розраховано для Полтавської області відповідно до нормативів оптимального співвідношення земель [6]

Полтавська область знаходиться у лісостеповому природно-сільськогосподарському регіоні, для якого встановлені такі норми посівних площ: зернові та зернобобові 25-95%, технічні культури 5-30% в тому числі для соняшника 5-9%, картопля 3-5%, кормові культури 10-75% в тому числі багаторічні насадження 10-50% [7].

Фактично, за 2013 рік структура посівних площ в Полтавській області виглядає так: зернові та зернобобові 17%, технічні культури 24% в тому числі соняшник 12%, картопля <1%, кормові культури 6% в тому числі багаторічні насадження <1% (табл. 3).

Таблиця 3

Структура посівних площ Полтавської області

Сільськогосподарські культури	Роки					
	2000		2013		2013 до 2000 (+; -)	
	тис. га.	%	тис. га.	%	тис. га.	%
	Сільськогосподарські підприємства					
Зернові та зернобобові	570,1	37	300,4	17	-269,7	-19
Технічні культури	247,7	16	404,9	24	157,2	8
соняшник	154,3	10	204,7	12	50,4	2
Картопля	0,6	х	1,2	х	0,6	х
Кормові культури	373,4	24	103,7	6	-269,7	-18
Багаторічні насадження	7,2	1	3,5	х	-3,7	х
Уся посівна площа	1560	100	1720	100	160	х

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

За оптимальним співвідношенням посівних площ, тільки посіви технічних культур відповідають встановленим нормам. Отже, загальна структура посівних площ Полтавській області не відповідає нормам.

Інтенсивне використання землі призводить до втрати її родючості, тому внесення мінеральних добрив є одним із головних чинників забезпечення відновлення його відновлення.

Під посіви сільськогосподарських культур в Полтавській області у 2013 році було внесено 103,5 тис. т. або 82 кг/га мінеральних добрив у перерахун-

ку на 100% поживних речовин, що на 96,1 тис. т або 76 кг/га більше ніж у 2000 році (табл. 4).

Таблиця 4

Структура внесення мінеральних і органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур в Полтавській області

Добрива	2000 р.	2013 р.	2013 р. до 2000 р. (+; -)
Внесено мінеральних добрив у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	7,4	103,5	96,1
в т. ч. мінеральних добрив на 1 га посівної площі в поживних речовинах, кг	6	82	76
Внесено азотних добрив у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	5,68	71,81	66,13
Внесено фосфорних добрив (вкл. фосфоритне борошно) у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	1,4	16,36	14,96
Внесено калійних добрив у перерахунку на 100% поживних речовин, тис. т	0,33	15,33	15
Внесено органічних добрив, тис. т	2319,6	1566,2	-753,4
в т. ч. органічних добрив на 1 га посівної площі в поживних речовинах, т	1,9	1,2	-0,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

В свою чергу, протягом досліджуваного періоду, використання органічних добрив скоротилось на 753,4 тис. т або 0,7 т/га. В той же час збільшилось використання мінеральних та азотних добрив, обсяги яких за 2000-2013 роки зросли на 96,1 тис. т. або 76 кг/га та 66,1 тис. т відповідно. За таких умов зростає кислотність ґрунтів, які характеризуються наявністю окислів заліза та алюмінію, що ускладнюють доступ рослин до поживних речовин і призводить до зниження родючості ґрунту.

Хімічна меліорація, а точніше вапнування ґрунту, перетворює фосфати алюмінію та заліза на більш рухомі сполуки, що сприяє зростанню кількості доступних форм поживних елементів, та збільшує поглинальну здатність їх кореневою системою рослин. За 2013 рік, в Полтавській області проведено вапнування 3185 га, на яких було внесено 9217 т. вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів. Але аналіз вапнування ґрунтів за 2000-2013 роки свідчить, що при збільшенні провапнованої площі на 2474 га, кількість внесених вапнякових речовин зменшилась на 3445 т (табл. 5).

Таблиця 5

Гіпсування та вапнування ґрунтів Полтавській області

Показник	2000р.	2005р.	2013р.	2013 до 2000 (+; -)
Проведення вапнування ґрунтів, га	711	832	3185	2474
Внесено вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів, т	12662	7808	9217	-3445
Проведено гіпсування ґрунтів, га	х	630	х	х
Внесено гіпсу та інших гіпсовмістких порід, т	х	3090	х	х

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

Натомість, заходи з гіпсування були проведені тільки у 2005 році, тоді було внесено 3090 т. гіпсу та інших гіпсовмістких порід на площу 630 га. Разом з тим, в Полтавській області, фіксується збільшення земельних площ, які втратили свою господарську цінність внаслідок порушень ґрунтового покриття, гідрологічного режиму та інших негативних дій від господарської діяльності. Протягом 2000-2013 роки, площа порушених земель в області зросла на 376 га або 13,1%, при цьому площа відпрацьованих земель скоротилась на 143 га або 5%, рекультивованих – 142 га або 4,9% в тому числі під рілля – на 136 га або 4,7% (табл. 6).

Таблиця 6

Порушені, відпрацьовані та рекультивовані землі Полтавської області

Порушено земель		Відпрацьовано земель		Рекультивовано земель		в т. ч. під рілля	
га	%	га	%	га	%	га	%
2000 р.							
155,0	5,4	238,0	8,3	279,0	9,7	233	8,1
2013 р.							
531,0	18,5	95,0	3,3	137,0	4,8	97	3,4
2013 р. до 2000 р. (+; -)							
376,0	13,1	-143	-5	-142	-4,9	-136,0	-4,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

Впродовж 2000-2013 років, в Полтавській області спостерігається динаміка до збільшення порушених земель, а площі відпрацьованих та рекультивованих земель, в тому числі ріллі, при цьому зменшуються, внаслідок земля втрачає господарську цінність. Однією з причин такого стану є скорочення фінансування земельно-охоронних заходів.

Аналіз капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища свідчить, що в Полтавській області за 2000-2013 роки їх обсяг збільшився на 105700 тис. грн (табл. 7).

Таблиця 7

Капітальні інвестиції на охорону та відновлення родючості ґрунтів Полтавської області

Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, тис. грн.	в т. ч. на охорону, та відновлення ґрунту, тис. грн.	Капітальні інвестиції на охорону, та відновлення ґрунту, %	Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, тис. грн	Поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту, %
2000 р.				
31500	5100	16,3	400	8
2013 р.				
137200	1967,79	1,4	33,4	1,7
2013 р. до 2000 р. (+; -)				
105700	-3132,2	-15,1	-367	-6,3

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Полтавській області [8]

Але, при збільшенні капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, інвестиції на охорону та відновлення родючості ґрунтів зменшились на 3132,2 тис. грн. або 15,1%. Разом з тим, поточні витрати на захист і реабілітацію ґрунту у 2013 році скоротились на 367 тис. грн або 6,3%.

Використання земель у сільському господарстві має бути не лише ефективним а і екологічно безпечним. Саме забезпечення та розширення площ органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь, як підґрунтя органічного виробництва, є основою підвищення якості сільськогосподарської продукції, на шляху до євроінтеграції [9, с. 38].

В Полтавській області, налічується 13 господарств загальною площею 60,6 тис. га або 2,8%, що здійснюють свою діяльність на органічних сертифікованих сільськогосподарських угіддях (табл. 8).

Таблиця 8

**Площа органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь
в Полтавській області станом на 01.01.2014 року**

№ п/п	Сертифікованих господарств	Площа органічних сертифікованих с.-г. угідь	
		тис. га	від області, %
1	ТОВ		
	6	35,1	1,6
2	С.-г. ТОВ		
	2	4,4	0,2
3	С.-г. виробничий кооператив		
	3	9,2	0,4
4	Приватне акціонерне товариство		
	1	2,4	0,1
5	Приватна агрофірма		
	1	2	0,1
6	Приватне підприємство		
	1	7,5	0,3
Всього	14	60,6	2,8

Джерело: розраховано автором за даними Департаменту агропромислового розвитку Полтавської ОДА [10]

Отже, в Полтавській області близько 3% сільськогосподарських угідь являються органічними сертифікованими угіддями, яким у встановленому порядку надано статус спеціальних сировинних зон з виробництва екологічно безпечної сировини для виготовлення продуктів дитячого харчування, що є позитивним явищем.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз сталого землекористування в Полтавській області за 2000-2013 роки вказує на такі основні проблеми: розораність сільськогосподарських угідь складає 82%; співвідношення земель сільськогосподарського призначення та структура посівних площ не відповідає нормам; використання органічних добрив скоротилась, мінеральних зросло; площа порушених земель зростає, а рекультивованих зменшується; фінансування заходів із захисту та реабілітації ґрунту скоротились; тільки 2,8% сільськогосподарських угідь є органічними та сертифікованими. Вихо-

дючи із вищезазначеного, можна зауважити, що стає землекористування в сільському господарстві Полтавської області не досягнуто.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної ради УРСР від 18.12.1990 р. № 563-ХІІ «Про земельну реформу». – [Електронний ресурс]: Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.

2. Федоров М. М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві: монографія / М. М. Федоров. – К. : ІАЕ, 1998. – 263 с.

3. Закон України від 22.05.2003 № 858-IV «Про землеустрій». – [Електронний ресурс]: Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.

4. Економічний розвиток України : інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / [О. М. Алімов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.]. – Київ : Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 684 с.

5. Управління Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://land.gov.ua/poltavska/m-poltava.html>.

6. Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення земельних угідь". – [Електронний ресурс]: Режим доступу : <http://land.gov.ua/zakonoproekty/136.html>.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2010 р. № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах». – [Електронний ресурс]: Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF>.

8. Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://pl.ukrstat.gov.ua/>.

9. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин у сільському господарстві на період до 2020 року / [М. М. Федоров, О. В. Ходаківська, С. Г. Корчинська, Н. А. Солов'яненко]; за ред. Ю. О. Лупенка, М. М. Федорова – Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. – 58 с.

10. Департамент агропромислового розвитку Полтавської облдержадміністрації «Охорона і раціональне використання земель» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://apk.adm-pl.gov.ua/>.

Рецензент – д.е.н., професор Бойко Л.М.